

Finalment, cal remarcar que Joan Mas i Vives ha tingut la voluntat de revisar els textos, epigrafiar-los interiorment en alguns casos (7) i uniformitzar la bibliografia citada, fet que en facilita la lectura i la consulta puntual. És evident que cal felicitar l'autor i els editors per la feix idea d'aplegar i editar aquest conjunt factici, que continua sent una aportació rigorosa i actual.

BORJA, Joan: *Papers d'Etnopoètica*, Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2014; «Biblioteca Sanchis Guarner».

RAFAEL BELTRAN

Universitat de València, Departament de Filologia Espanyola
rafael.beltran@uv.es

El mot *etnopoètica* va ser encunyat per la folklorista Heda Jason (1977), per tal de definir l'art verbal realitzat per executants amb talent en un procés d'improvisació i interactuació amb els receptors —procés alhora social o ètnic, i artístic—, i va fer fortuna dins els estudis sobre folklore català, en especial a partir de la publicació del manual de Carme Oriol, *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana* (Oriol 2002) i dels treballs de la mateixa Oriol i de Josep Maria Pujol. L'esperit i la metodologia de l'etnopoètica —una branca que reivindica l'especificitat dels documents verbals dins la generalitat dels documents etnogràfics— tenen el seguiment d'un grup nombrós d'especialistes, vinculats per les trobades —i posteriors publicacions— del Grup d'Estudis Etnopoètics, constituït formalment a Tarragona el 2005 (sota l'empareda de la SCLL-IEC), i també per la revista *Estudis de literatura oral popular / Studies in Oral Folk Literature*, que Oriol dirigeix. Com es diu a l'editorial programàtic de la revista, l'art verbal «és popular (*folk*) en tant que es troba present en la vida quotidiana de les persones que es comuniquen i interactuen, en el dia a dia, amb l'ús de missatges configurats artísticament».

La peça d'art verbal (l'acte folklòric), objecte de l'estudi etnopoètic, es sintetitzaria per a Borja, un dels membres més actius del GEE, amb la imatge de la «rosa de paper». Hi fa referència, en un dels articles del volum, a partir del poema de Vicent Andrés Estellés («les mans del poble es passaven / una rosa de paper»). Estellés volia simbolitzar amb la «rosa» la veu bella (èticament) i efímera de la resistència popular contra la repressió. Per a l'autor, els versos d'uns «papers» aparentment insignificants i efímers, els trobats al poble de Benimantell, al cor de la Marina Baixa, que repleguen la tradició oral d'uns informants humils, «podrien simbolitzar la permanència de les arrels tradicionals per damunt del vent del temps; la subsistència d'un art oral, alternatiu a la cultura escrita [...]; i, sobretot, la preservació d'una forma atàvica de l'expressió [...] com una consigna [...]»

(p. 141). I efectivament hi ha molt de sensibilitat de resistència dins l'obra de Joan Borja, autor o coautor d'una trentena de llibres, alguns de divulgació científica (*Comunicar la ciència, Els discursos de la ciència*) i la major part d'història i crítica literària, però també de divulgació filològica i cultural. Perquè els seus interessos fan indèstria i fins i tot absurda la diferència entre l'anàlisi freda i distant, i l'ensenyament apassionat farcit de didàctica persuasiva. Ensenyar literatura (i més literatura oral), sembla dir-nos des de cada línia dels articles i dels seus llibres, vol dir difondre rigor i mètode, però també presentar-la amb la persuasió contagiosa de la vitalitat (la del mestre, la de l'estudiant i la del mateix objecte d'estudi).

Papers d'etnopoètica està compost per nou articles o «propostes», com l'autor les defineix, heterogènies o que responen a sensibilitats i circumstàncies diverses, escrits al llarg de deu anys (p. 10). La primera proposta, «Sobre la llegenda del cavaller Rotlà i el Puigcampana», amplia un capítol del seu llibre *Llegendes del Sud*, que va guanyar el Premi Bernat Capó de difusió de la cultura popular (2004). El Portell, l'obertura retallada del Puigcampana, la gran muntanya que presideix la comarca de La Marina, s'associa des d'abans del segle XVIII a la llegenda de Rotlà, el nebot de Carlemany —gegant, a la llegenda—, enamorat d'una donzella mora. Rotlà va assestar un tall al cim amb la seua espasa, per tal de permetre que els rajos de sol projectaren una mica més de llum i vida sobre la donzella condemnada a morir. La bibliografia i els testimonis més antics que testimonien l'existència antiga de la llegenda són aclaparadors (i ben interessants els cartogràfics), i el tema podrà ser ampliat en treballs futurs si s'aprofundeix en les altres llegendes de bretxes, salts, passos de Rotlà a la Península (i d'altres herois, a Europa) amb motius com ara el de la confusió entre Rotlà i el gegant Ferragut (recorem el capitell famós d'Estella amb la lluita entre Rotlà i Ferragut) o amb altres interpretacions etnològiques de llegendes relacionades amb herois forasters i fundadors o civilitzadors.

«Jaume I en l'imaginari popular valencià» explora una de les dues figures històriques més rellevants en l'imaginari popular valencià. L'altra, sant Vicent Ferrer, l'ha estudiada Borja també. La investigació segueix les petges, com es reconeix, dels treballs de Caterina Valriu (i Tomàs Vibot) sobre la presència popular dels dos personatges a Mallorca. Com diu l'autor en un altre lloc, al País Valencià cada racó té una història i una soca d'olivera pot amagar un anell morisc. Si el *Llibre dels fets* construeix una imatge mítica de l'heroi ja des de l'engendrament (adversitats superades, encarnacions de la voluntat divina, predestinacions messiàniques, espases prodigioses, etc.), el llegendari popular en complementa aquesta figuració. Les fonts etnopoètiques constaten un ideal llegendari per al rei molt proper al de les fonts historiogràfiques: un ideal de rei fundacional, virtuós, superior, però pròxim (humà). Tot i que l'aproximació és panoràmica i no estrictament historiogràfica, un capítol com el corresponent a «L'engendrament del rei Jaume», dins les *Llegendes històriques catalanes* de Martí de Riquer (RIQUER 2000: 49-103), hauria donat més cos a aquest episodi clau per a la llegenda del rei (p. 40-41), i també potser a altres, com ara el de la població amb les tres-centes donzelles lleidatanes.

En «Una illa de fantasia en *Tirant lo Blanc*», a partir de les aportacions fonamentals de Perujo (1995), Borja estudia a fons l'episodi d'Espèrcius dins la novel·la de Martorell. Coincideix amb Perujo (i Chiner) en la idea que Espèrcius, com Hipòlit, no demostra comportar-se com a bon cavaller quan cerca el seu benefici (p. 93), i actua com una mena de *contrafactum* de Tirant. I recull la proposta de Janer (1993), qui ja relacionava aquest relat amb el cicle folklòric de rondalles al voltant de l'espòs transformat o de l'animal nuvi. Borja amplia aquesta relació a altres rondalles de donzella encantada, en forma de drac o de serp, custodiant un tresor. Crec, tanmateix, que en cap d'aquestes versions la donzella rescatada (encara drac o serp) es llança a besar el seu alliberador, com diu Martorell. I ja Riquer (1992: 187-190) proposava una possible font culta, que bevia de motius folklòrics com els que —efectivament— trobem en aquestes rondalles que introdueix Borja: el poema narratiu de Renaud de Beaujeu, *Li biaux desconneüs* ['El bell desconogut'], que narra com l'heroi Guinglain desencanta la Blondée Esmerée, filla del rei de Gal·les, convertida en serp. I quan ja havia tret l'espasa per a matar-la: «la guivre [serp] vers lui se lançà / e en la bouce le baissa». Pren la iniciativa, doncs, com la filla d'Hipòcrates al *Tirant*, i recupera la forma de donzella.

«Unitat i diversitat de la rondallística catalana» presenta un estudi comparatiu de l'estat actual de supervivència de les rondalles en la tradició oral dels diferents territoris de llengua catalana, constatant l'homogeneïtat d'aquest rellevant patrimoni etnopoètic. L'Annex I (p. 239-252), amb la distribució de motius ATU (Aarne-Thompson-Uther) per territoris segons el RondCat (Base de dades en línia de la Rondalla catalana, a la URV, on es cataloguen gairebé 6.000 versions de rondalles), pot ser una eina utilíssima, i les aportacions dels gràfics abundosos que Borja analitza donaran igualment peu a una sèrie de recerques futures al voltant de la permanència o no de diferents «motius» (jo prefereix «tipus» o «arguments») en diverses comarques o àrees.

«Recopilació, fixació i catalogació de cançons tradicionals: de l'*Obra del Cançoner Popular* al Projecte Canpop» serveix de presentació a un projecte de catalogació de cançoner valencià (Canpop), actiu en xarxa i utilíssim, on podrien potser allotjar-se —o almenys ordenar-se— en un futur els molts materials de cançoner encara inèdits que tenen pendants de catalogació l'Institut Valencià de la Música i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

«Una rosa de paper: documents etnopoètics de Benimantell» replega (en l'Annex II) i estudia una sèrie de senzills però valuosos documents inèdits: un quadern amb dites, cinc fulls amb composicions d'un versador, etc. Hem comentat abans que per a Borja aquests documents, com la «rosa de paper» del poema d'Estellés, simbolitzen la subsistència d'un art oral, alternatiu a la cultura escrita. L'anàlisi acurada dels temes paremiològics i poètics que se'n fa —l'amor, la pobresa, la salut, la vellesa, la mort— i del seu estil —exageracions, dobles sentits, grosseries, però també subtileses— és modèlic per a calibrar altres documents d'un tipus d'expressivitat representativa de la cultura agrària del dos segles passats.

«*Rondalles de Valor*» reproduïx un dels articles del catàleg de l'exposició *Enric Valor, Escriptor de l'Any 2010*, que va organitzar l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (p. 46-59). Es tracta d'un excel·lent capítol aproximatiu al món literari de Valor, que potser s'hauria d'haver actualitzat bibliogràficament amb alguns dels articles del mateix catàleg (2010), del monogràfic editat per Lluch i Baldaquí (2011), amb essencials aportacions com la d'Oriol, etc. Però ja tenim la base per aquestes actualitzacions.

«Vella i nova cançó» incideix en l'obvietat de les arrels folklòriques d'una corrent musical aparentment «nova», en el sentit de rupturista: des del primer disc de Serrat, editat el 1968, *Cançons tradicionals* (amb versions d'«El testament d'Amèlia», «El comte Arnau», «La dama d'Aragó», etc.), fins als motius lírics del vent, la matinada, la pluja, la nit... en les composicions d'altres cantants.

Finalment, en «Bernat Capó i l'etnopoètica» Borja presenta ordenat el resum dels materials etnopoètics del folklorista de Benissa: expressions idiomàtiques, endevinalles, cançons, fórmules, oracions, llegendes i rondalles.

Papers d'etnopoètica proposa, en conclusió, un itinerari amb nou parades d'assaig, d'anàlisi i de reflexió: des de la literatura medieval fins al folklore del segle XX i XXI; des de la narrativa de la rondalla fins a l'expressivitat lírica de la cançó popular moderna. Els documents poden semblar inicialment una mica heterogenis (gèneres diferents, temps distants), com reconeix l'autor, però el comú denominador és un reclam d'atenció sobre la importància de la paraula oral, anònima i popularment assumida en l'imaginari col·lectiu. I en aquest sentit, hi ha una coherència ben reeixida i uns models (no un, sinó diversos) de feina inabastable per a futurs investigadors —sempre pensant en els joves— interessats a fer treball de camp folklòric, anàlisi lingüística o filològica, o estudi cultural i etnogràfic.

BIBLIOGRAFIA

JANER (1993): Maria de la Pau Janer, «L'espòs transformat al *Tirant lo Blanc*», dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991)*, II, Rafael Alemany, Antoni Ferrando i Lluís B. Meseguer (eds.), Barcelona – Alacant – València – Castelló: Publicacions de l'Abadia de Montserrat – Universitats d'Alacant, de València i Jaume I, p. 159-171.

ORIOLO (2002): Carme Oriol, *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*, Valls: Cossetània.

PERUJO (1995): Joan M. Perujo, *La coherència estructural del «Tirant lo Blanch»*, Generalitat Valenciana: Conselleria d'Educació i Ciència – Institut de Cultura Juan Gil-Albert (Diputació d'Alacant).

RIQUER (2000): Martí de Riquer, *Tirant lo Blanch, Novela de historia y de ficción*, Barcelona: Sirmio, 1992.

— (2000): *Llegendes històriques catalanes*, Barcelona: Quaderns Crema.